

Recension

Simon Ekström: *Sjödränkt. Spektakulär materialitet från havet*

Magnus Berg

Med döden är det så att den både förskräcker och lockar. Därför är den föremål för stort intresse av mycket motstridigt slag. Museers uppgift är oftast att spegla sådant som tilldrog sig förr i världen, där döden härskar nästan oinskränkt. Museer kan därför inte låtsas som om döden inte finns.

Det är också så att det finns död och död. Somliga somnar stilla in vid hög ålder medan andra plötsligt rycks bort i samband med katastrofer av olika slag. Katastrofdöden drar till sig mångas uppmärksamhet och känslöengagemang. Den blir till milstolpar i enskildas minnen och i nationers och ibland hela världens historieskrivning. Den är därför särskilt svår för museer att negligera.

Detta är utgångspunkten för Simon Ekströms bok *Sjödränkt. Spektakulär materialitet från havet*. Den undersöker de ambivalenser och svårigheter som utställandet av katastrofdöden är behäftat med.

Men utgångspunkten har också en annan komponent: det är utställda katastrofer till havs som diskuteras. Det är en avgränsning som inte är påkallad av själva ämnet. Också död till lands skulle kunna behandlas utan att bokens grundidé gick sönder. Bortvalet tycks i stället ha att göra med Ekströms yrkesmässiga koppling till Centrum för maritima studier, som är ett samarbete mellan Statens maritima och transporthistoriska museer och Stockholms universitet. Ekström låter läsaren ”avgöra om texten stryker min uppdragsgivare alltför mycket medhårs”. Det tycker inte läsaren att den gör.

”Sjödränkt” och ”spektakulär materialitet” är alltså två centrala begrepp. Det förra förklaras i en bildtext på ett övertydligt sätt som spärrar associationsbanorna som det poetiskt valda ordet visar vägen mot. Det senare, som ger intryck av att vara ett begrepp med teoretiska ambitioner, utreds däremot inte så mycket som man skulle önska, om nu avsikten är att det ska ha en analytisk funktion.

”Spektakulär materialitet” – en gamling i etnologsvängen kan bli lite grinig, märker jag. Är det nödvändigt att använda sådana akademiskt högstämnda ord om deras omistlighet inte riktigt framgår? Är det inte snarare fråga om en skrämseltaktik för att sätta sig i respekt? Frågorna gnager för ordvalet strider mot den ton som annars genomsyrar texten: den – tonen – är öppen, ogarderat sökande, chosofri, mogen och

genomtänkt, grundligt detaljerad när så krävs, avslappnat ledig annars, utan att därför brista i stringens. Det strider också mot studiens relation till teori, som genomgående är avspänd. Inget storvulet buller där. Endast sådant som gynnar en inträngande diskussion aktiveras. Karisma från Weber, aura från Benjamin, ramar och nycklar från Goffman. I övrigt endast väl valda läsefrukter vid de tillfällen de kan berika analysen.

Denna är den kronologiska ordningen för de utställda katastrofer som bokens resonemang löper igenom: regalskeppet Vasa, 1628, Vasamuseet, RMS Titanic, 1912, utställt av det spanska eventföretaget Musealia, S/S Per Brahe, 1918, rapporteringen från bärgningsprojektet följt av en turné mellan kuststäder, HMS Ulven, 1943, Marinmuseum och Sjöhistoriska museet, det militära flygplan av DC-3-modell som försvann 1952, Flygvapenmuseum, och M/S Estonia, 1994, utställd på Sjöhistoriska museet men numera nedplockad och därför undersökt via arkivmaterial och Digitalt museum.

Framställningen följer inte denna kronologi och inte heller utställningarnas. I stället har en tematisk disposition valts. Den är av ett särskilt slag. Det är inte så att varje katastrof och utställning reserverats för ett enda tema och ingenting annat. Tyngdpunkter av sådan typ finns visserligen i de olika kapitlen, men de olika temana går också in i varandra över kapitelgränserna. Det leder ibland till en del upprepningar (som i konsekvens med den valda stilen kunde ha redigerats bort) och till stunder av orienteringslöshet. Var har vi hamnat nu? frågar sig ibland läsaren.

Men det är bara bra. Det är nämligen en sådan typ av bok: den är ett rum för reflektion och, rent av, kontemplation. Man ska inte komma fram, man ska ströva runt. Boken föder tankar och intressanta frågor mer än den levererar svar. Och den kombinerar tankar, steg för steg. Det möjliggörs av själva rörelsen i berättandet. Och den rörelsen har sin fysiska motsvarighet i det eftertänk-samma, långsamma vandrandet genom museisalar.

Det blir många idéer, en del jämförande besök i andra katastrofsammanhang och några stickspår (det finns många enskildheter som ”pockar på kommentarer”, säger Ekström, och det tycker läsaren om). Det är alltså en bok som är svår att kort sammanfatta. Men om det som får betraktas som grundproblemet att hantera för

museerna, går det att säga några ord: hur ställer man ut döden utan att aktningen för de döda och deras integritet tar skada?

Enligt en del rapporterade journalister passerades en gräns i bokens första exempel. Själva bärgningen av Per Brahe skapade ett stort och begripligt intresse som dock tog sig ”osmakliga intryck”. Vid ett folknöje och en marknad utan karuseller och skjutbanor liknade Sven Jerring ståhejet och anhopningen av nyfikna i Hästholmens hamn. Osmakligt sågs också förevisandet mot betalning av bärgat gods. Allt i strid mot den vördnad och medkänsla som borde ha riktats mot de människoliv som så tragiskt gått till spillo.

På Vasamuseet, där den etiska medvetenheten är hög, möjliggör tidens gång förevisandet av de drunknades ben och forensiska rekonstruktioner av deras ansikten. Då det var så länge sedan Vasa sjönk kan ingen minnas de döda. Det skapar ett avstånd till dem och det gör också det osteologiska perspektiv man anlagt på benmaterialet. Öffren för katastrofen betraktas genom en naturvetenskaplig lins som skapar distans. Samtidigt arbetar man med andra medel för att upprätta närhet. Man vill öppna möjligheter till inlevelse i de individuella liv som levdes på 1600-talet av människor som idag är okända.

I Estoniautställningen verkade tidslogiken i motsatt riktning. Avståndet mellan katastrof och utställning var kort vilket gjorde det etiskt omöjligt att representera de döda annat än genom kvantitativa uppgifter och några enstaka föremål. I stället försökte man frammana det kaos och inferno som rådde på båten när den började sjunka.

I Marinmuseums Ulvenutställning framträder en förolyckad individ, maskinisten Gustav Roslund, på ett mycket intimt sätt. Inte bara hans plånbok, ett hängsmycke, hans klocka och körkort visas utan också hans längtansfyllda kärleksbrev till sin hustru. Man kan säga att de etiska problemen i samband med detta inte löstes av museet utan av en privatperson, Gustavs son Gustaf. Sedan hans mor dött tyckte Gustaf att

föremålen inte längre fyllde samma känslomässiga funktion i familjen och han skänkte dem därför till Sjöhistoriska museet (som senare lånade ut dem till Marinmuseum).

Utställningen ”Hemliga handlingar: DC-3:an som försvann” fokuserar på annat än personer. Det är framför allt en politisk berättelse som framförs, om Sveriges roll under det kalla krigets stormaktsspel. Den individuella döden skjuts i bakgrunden.

Nja, jag inser det. Ett sådant här försök att återge i alla fall något av bokens innehåll blir ytligt och platt. För den är betydligt mera innehållsrik. Den följer idérikt och produktivt flera linjer som alla är av det största intresse inte bara för den grannande museibesökaren utan också, rimligen, för museologer och museianställda. Som sagt: ett vackert inrett rum att tänka i är den.

Jag skattar boken högt. När detta deklarerats är jag kanske fri att åter anslå en smågrinig ton: boken hade mått bra av ett sista korrekturläsningssvar. Författaren och ordboken tycks till exempel inte ha samma uppfattning om vad ordet ”credo” betyder. Det anges att Getå, där drygt fyrtio människor omkom i en tågolycka 1918, ligger ”utanför nuvarande Norrköping”. Det betyder att det 1918 fanns ett dåvarande Norrköping eller inget Norrköping alls. I det förra går väl att instämma men som född och uppväxt i Norrköping vill jag protestera mot det senare. Alla vi med denna bakgrund är övertygade om att Norrköping fanns redan på 1300-talet. Det finns det nämligen pergament på.

Det är några sådana saker. Inte många, kanske en dryg handfull. Men just eftersom som språket i övrigt är så välformat blir de till irriterande småstenar i skon under en i övrigt mycket stimulerande intellektuell vandringstur.

Referenser

Ekström, Simon (2021). *Sjödränkt. Spektakulär materialitet från havet*. Göteborg: Makadam.

Citera den här artikeln: Magnus Berg. 2022. Simon Ekström: *Sjödränkt. Spektakulär materialitet från havet*. *Kulturella Perspektiv*, vol. 31. Recension, s. 1–2.

Mottagen: 21 januari 2022 **Accepterad:** 21 januari 2022 **Publicerad:** 9 februari 2022

Copyright: © 2022 Författaren/författarna. Detta är en Open Access-artikel som distribueras enligt Creative Commons, licens CC-BY 4.0, som tillåter obegränsad användning, distribution och reproduktion i samtliga medieformat, förutsatt att ursprunglig(a) författare och källa uppges. Se <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift, ISSN 1102-7908, är en expertgranskad Open Access-tidskrift som publiceras av Föreningen Kulturella Perspektiv.

OPEN ACCESS